OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Lausunto

2.2.2023

Eduskunnan lakivaliokunta

VNS 13/2022

Vastine valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta VNS 13/2022 vp annettujen lausuntojen johdosta

Oikeusministeriön käytössä ovat olleet asiantuntijalausunnot seuraavilta tahoilta.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies	Helsingin hallinto-oikeus	Ammattiliitto Pro ry
Valtioneuvoston oikeuskansleri	Itä-Uudenmaan käräjäoikeus	Suomen syyttäjäyhdistys
Valtiovarainministeriö	Syyttäjälaitos, Etelä-Suomen syyttäjäalue	Tuomariliitto
Helsingin hovioikeus	Vankiterveydenhuollon yksikkö, THL	Suomen kihlakunnanvoudit ry
Korkein hallinto-oikeus	Senaatti-kiinteistöt	Suomen Asianajajaliitto
Korkein oikeus	Rikosseuraamusalan koulutuskeskus	Vankilavirkailija Liitto ry
Pirkanmaan käräjäoikeus	Julkisten ja hyvinvointialueiden liitto JHL ry	Juristiliitto ry
Tuomioistuinvirasto	Opetus- ja kulttuuriministeriö	emeritusprofessori Olli Mäenpää
Vaasan hallinto-oikeus	Sisäministeriö	professori Juha Raitio
Vakuutusoikeus	Sosiaali- ja terveysministeriö	professori Matti Tolvanen
Työtuomioistuin	Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi)	emeritusprofessori Kaarlo Tuori
Kuluttajariitalautakunta	Digi- ja väestötietovirasto	yliopistolehtori Matti Näsi
Syyttäjälaitos, valtakunnansyyttäjän toimisto	Poliisihallitus	Akateeminen rehtori Tapio Määttä
Ulosottolaitos	Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta	professori Tuula Linna
Rikosseuraamuslaitos	Oikeushallinnon henkilökunta OHK ry	Julkiset oikeusavustajat ry
Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri	Markkinaoikeus	Oikeusrekisterikeskus

Postiosoite
Postadress
Oikeusministeriö
PL 25
FI-00023 Valtioneuvosto
Finland

Käyntiosoite
Besöksadress
Eteläesplanadi 10
00130 Helsinki
Finland

Puhelin
Telefon
0295 16001
Internat.
+358 295 16001

Faksi
Fax
09 160 67730
Internat.
+358 9 160 67730

S-posti, internet
E-post, internet
kirjaamo.om@gov.fi
www.oikeusministerio.fi
www.justitieministeriet.fi

Yleisesti lausunnoista

Lausunnoissa nousee esiin huoli suomalaisen oikeudenhoidon tilasta. Rahoitusvajeen paikkaaminen saa lausunnonantajilta tuen ja vahvan kannatuksen. Useissa lausunnoissa nostetaan esille tärkeys katsoa lisärahoituksen tarvetta koko oikeudenhoidon toimijoiden ketjun osalta. Valtiovarainministeriö huomauttaa rahoitusvajeen pohjalla olevien henkilöstöresurssilisäysten tason olevan melko korkea. Osassa lausunnoissa olisi toivottu tarkempaa virastokohtaista jakosuhdetta määrärahalisäysten osalta. Selontekoon sisältyviä toimenpide-ehdotuksia pidettiin kannatettavina. Osassa lausunnoissa todettiin tarve tarkentaa ehdotuksia jatkovalmistelussa. Selonteossa esitettyjä keskipitkän aikavälin kohtuullisia käsittelyaikatavoitteita ja muita palvelutavoitteita kannatettiin.

Lausuntojen kriittiset huomiot koskevat muun muassa valtion toimitilastrategian linjauksia oikeustaloissa ja vankiloissa. Oikeuskanslerin ja Suomen Asianajajaliiton kritisoivat sitä, ettei selonteossa ole käsitelty yksityisen oikeusavun roolia oikeudenhoidossa. Suomen syyttäjäyhdistyksen mukaan selonteon aikataulu oikeudenhoidon toimintaedellytysten parantamisesta ei ole riittävän nopea. Juristiliitto kritisoi selontekoa varsin epämääräisenä todeten muun muassa, ettei selonteko erittele eri toimijoiden resurssitarpeita yksityiskohtaisesti ja ehdotettujen toimenpiteiden toteuttamiseen liittyvän epävarmuuksia ja lisäksi niiden aikataulun jääneen epäselväksi.

Markkinaoikeus kritisoi, ettei sitä kuultu tai sille varattu tilaisuutta kommentoida selonteon luonnosta ja käsittelyaikatilannetta. Tuomariliitto kritisoi sitä, ettei se ollut osallisena selonteon valmisteluprosessissa.

Oikeusministeriö katsoo, ettei lausunnoissa ole esitetty yleisesti sellaisia olennaisia seikkoja, joita valmistelussa ei olisi huomioitu. Selonteko keskittyi valtionhallinnon sisäisenä selontekona valtiollisten oikeudenhoidontoimijoiden toimintaedellytysten selvittämiseen ja ratkaisujen etsimiseen. Tuomioistuimia selonteon valmistelussa edusti Tuomioistuinvirasto. Selontekoa valmistelivat oikeushallinnon virastojen, oikeusministeriön sekä henkilöstöjärjestöjen (JUKO, PRO, JHL) edustajista koostuneet ohjaus- ja koordinaatioryhmät. Osana selonteon valmistelua järjestettiin kuulemistilaisuuksia sidosryhmille, kuten etujärjestöille. Selontekoa on lausuntojen pohjalta pidettävä perusteltuna.

Oikeusministeriö toteaa myös, että selonteossa on tarkasteltu oikeushallinnon resursseja kokonaisuutena. Myöhemmin talousarvioprosessissa mahdollisesti saatavat lisäresurssit tulee osoittaa eri toimijoille kansalaisten ja yritysten oikeusturvan toteutumista optimaalisesti edistävällä tavalla. Sitä määriteltäessä on otettava huomioon eri toimijoiden ajankohtainen asia- tai juttumäärä sekä lisäresurssien rekrytointiin ja työhön perehdyttämiseen vaadittava

aika. Resursseja on perusteltua porrastaa ajallisesti sen mukaan, miten esimerkiksi syyttäjälaitoksen lisäresurssit tuottavat lisätyötä ensin tuomioistuimissa ja sitten täytäntöönpanossa. Mahdollisten lisämäärärahojen kohdentamisessa on myös otettava huomioon se, että yksi oikeuden saatavuuden (access to justice) näkökulmasta keskeinen määrärahatarve kohdentuu oikeusavun laajentamiseen ja yksityisen sektorin palvelujen käytön kustannuksiin. Näillä puolestaan olisi heijastusvaikutuksia eräiden asiaryhmien määrään tuomioistuimissa ja ennakoitavan kasvun vaikutuksiin tuomioistuinten resursseihin.

Yksityiskohtaisemmat kannanotot

Henkilöstö

Tuomioistuinvirasto toteaa lausunnossaan, että rahoituksen pysyvä lisäys mahdollistaa myös tuomioistuinlaitoksen henkilöstön työkuorman saattamisen kohtuulliselle tasolle sekä alan veto- ja pitovoiman kasvattamisen. Henkilöstön motivoimisen lisäksi kysymys on tuomioistuinlaitoksen houkuttelevuudesta työnantajana. Lisäksi Tuomioistuinvirasto katsoo, että tuomioistuinlaitoksen rahoitustason korotus mahdollistaisi nykyistä vahvemman panostuksen toiminnan kehittämiseen tuomioistuimissa ja Tuomioistuinvirastossa.

Helsingin hovioikeus nostaa esille lausunnossaan huolen rekrytointiongelmista ja toteaa, että työmäärä ja sen vaativuus suhteessa palkkaan näyttäisi karkottavan hakijoita. Lisäksi jatkuva perehdyttäminen syö henkilöstöresursseja. Korkein hallinto-oikeus nimeää rekrytointi- ja perehdyttämishaasteen lisäksi määräaikaisten tehtävien haasteeksi, jota selonteon pysyvän rahoitustason nosto vähentäisi. Tuomioistuinten ja Tuomariliiton lausunnoissa nousee esille työmäärän suuruus suhteessa nykyisiin resursseihin sekä määräaikaisten tehtävien haaste. Ammattiliitto Pro ja Juristiliitto nostavat esille määräaikaisen henkilöstön suuren osuuden hallinnonalalla yleisesti ongelmalliseksi.

Korkein oikeus nostaa esille tarpeen lisätä tuomioistuinharjoittelupaikkoja. Myös Juristiliitto tunnistaa tarpeen kehittää tuomioistuinharjoittelua. Tuomariliiton mukaan tuomareiden koulutusjärjestelmän erityisongelmia ei tunnisteta tai ne on sivuutettu ja liitto korostaa henkilöstön osaamisen kehittämisen tärkeyttä.

Syyttäjälaitos tuo esille, etteivät nykyresurssit riitä esitutkinnan ohjaamiseen ja asiat ovat ruuhkautuneet. Myös sisäministeriön lausunnossa todetaan syyttäjien resurssien niukkuuden vaikeuttaneen käytännön esitutkintayhteistyön edellytyksiä. Lisäksi Syyttäjälaitoksen valtakunnansyyttäjän toimisto nostaa esille rästien eli ratkaisemattomien asioiden voimakkaan kasvun ja pitkien käsittelyaikojen vaikutuksen kansalaisten oikeusturvaan. Suomen Syyttäjäyhdistys tuo lausunnossaan esille jäsenistön työnkuormitusta sekä työn vaativuuden lisääntymistä. Huolenaiheena tuodaan esiin myös osaavan henkilöstön saatavuuteen liittyvät resursointiongelmat.

Ulosottolaitos toteaa, että sen henkilökunnan määrää on vähennetty eri tehostamistavoin noin 200 henkilötyövuoden verran. Henkilöstön määrä on tehtäviin nähden niukka ja työn kuormittavuus näkyy lisääntyneinä sairauspoissaoloina, joissa merkittävänä syynä on henkinen uupumus. Myös työtyytyväisyys on laskenut. Sekä sairauspoissaolojen määrän että työtyytyväisyyden todetaan olevan Ulosottolaitoksessa muuta oikeushallintoa heikommalla tasolla.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri toteaa, että selonteossa on vain yksi ainoa toimenpide-ehdotus henkilöstövoimavaroja koskien (”Kehitetään henkilöstörakennetta, henkilöstön osaamista ja työhyvinvointia. Työtapojen kehittymistä tuetaan tavoitteellisella johtamisella”). Piiri nostaa esille oikeudenhoidon toimijoiden kilpailevan keskenään samoista osaajista, mihin tulisi kiinnittää enemmän huomiota ja pyrkiä aktiivisesti esimerkiksi hallinnonalan sisäisen liikkuvuuden mahdollisuuksia hyödyntämällä sitouttamaan henkilöstövoimavaroja kokonaisvaltaisemmin koko oikeudenhoidon pariin.

Itä-Uudenmaan käräjäoikeus nostaa esille omaehtoisena kehittämisenä toteutetun modernin perehdytysohjelman, virkarakenteen uudistamisen ja kaikin toimintayksikön toimivallassa olevin keinoin pyrkineet kehittämään kansliahenkilöstönsä urapolkuja ja palkkausta. Oikeushallinnon henkilökunta OHK ry nostaa esille, että sihteerien vaihtuvuus on suurta, perehdyttämisen vievän henkilökunnan resursseja ja palkkauksen olevan jälkeenjäänyt.

Oikeuslaitoksen lausunnoissa nostetaan esille kansliahenkilöstön vanhentunut virkaehtosopimus ja palkkatason jälkeenjääneisyys. Itä-Uudenmaan käräjäoikeus nostaa esille myös haasteet ruotsinkielisen henkilöstön rekrytointihaasteet. Käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että nykyiseen hakumenettelyyn liittyy ongelmia, jotka edellyttäisivät lainsäädännön tarkistamista. Ongelmia on mm. käräjänotaarien harjoittelupaikkojen peruutuksissa, mihin voisi olla ratkaisuna koeajan asettaminen sekä palkkauksen kehittäminen. Lausunnossa todetaan myös, että asessorijärjestelmää tulisi kehittää nykyisestä lisäämällä asessorien määrää.

Eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri ovat myös korostaneet tarvetta huolehtia resursoinnista. Huomiota on kiinnitetty paitsi oikeudenhoidon toimijoiden, myös riittävien lainvalmisteluresurssien turvaamiseen.

Oikeusministeriö yhtyy lausunnoissa esiintuotuihin huolenaiheisiin. Niin oikeudenhoidon toimijoiden resursseista sekä riittävistä lainvalmisteluresursseista huolehtiminen on välttämätöntä, jotta oikeudenhoidon kannalta keskeisten säädösten toimivuutta voidaan seurata ja prosesseja tehostaa.

Oikeusministeriö katsoo, että lausunnoissa esille nostetut haasteet rekrytoinnissa, henkilöstön vaihtuvuudessa ja perehdyttämisessä on tuotu esiin selonteossa ja ne ovat relevantteja, oikeushallinnon tulevaisuuden toimintaan vaikuttavia tekijöitä. Osa rekrytoinnin haasteista liittyy yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen ja työmarkkinatilanteeseen, eivätkä ne ole ratkaistavissa vain oikeusministeriön toimin. Oikeusministeriön hallinnonalalla on tehty yhteistyötä näihin haasteisiin vastaamisessa, esimerkiksi työnantajakuvan, hallinnonalan sisäisen liikkuvuuden edistämisen ja johtamisen sekä osaamisen kehittämisen osalta. Lisäksi hallinnonalan sektorit ja virastot ovat tehneet myös omia toimenpiteitään. Myös hallinnonalan organisaatiorakenteen kehittäminen on yksi osa tätä kehittämistyötä. Oikeusministeriö katsoo, että henkilöstövoimavaroihin liittyvä selonteon kirjaus on hyvin laaja ja tulee sisältämään monia, erilaisia toimenpiteitä. Kyseessä ei ole vain yksittäinen kirjaus, vaan laajempi HR-kokonaisuus. Oikeusministeriö on käynnistänyt koko hallinnonalan yhteisen kehittämishankkeen, jossa tavoitteena on vahvistaa työnantajakuvaa, parantaa hallinnonalan houkuttelevuutta ja hallinnonalan pitovoimaa.

Esimerkiksi oikeusapu- ja edunvalvontapiirien osalta selonteon toimenpide-ehdotus sisältää ne keskeiset tavoitteet, joilla selvitetään keinoja parantaa työantajakuvaa ja muutoin pienentää rekrytointihaasteita vaihtuvuusselvityksen pohjalta. Oikeusministeriö toteaa myös, että oikeusapu- ja edunvalvontapiirien HR-hankkeessa (VN/3684/2020) selvitettiin henkilöstötoimintojen sisältöä ja rakenteita sekä laadittiin ehdotuksia uusiksi toimintatavoiksi. Hankkeen kehittämisteemoja olivat ohjaus ja johtaminen, rekrytointi, henkilöstön vaihtuvuus, palkkaus, sekä osaamisen ja koulutusten hallinta.

Lausunnoissa nostetaan esille määräaikaisten virkasuhteiden määrä hallinnonalalla. Määräaikaisuuksien määrään voidaan vaikuttaa esimerkiksi tehokkaalla, ennakoivalla henkilöstösuunnittelulla. Määräaikaisuuden kaksi keskeisintä perustetta ovat työn luonne, jolla tarkoitetaan mm. hanketyötä ja projektiluontoista ruuhkanpurkua sekä sijaisuudet. Määräaikaisuuksilla on vaikutusta työyhteisössä, koska lyhyisiin määräaikaisuuksiin on vaikea saada sijaisia ja lisäksi määräaikaisuudet lisäävät perehdytettävien määrää.

Oikeudenhoidon rahoitustilanteen korjaus vaikuttaisi positiivisesti myös henkilöstösuunnitteluun.

Oikeusministeriö toteaa, että useissa lausunnoissa on otettu kantaa hallinnonalan palkkausjärjestelmiin. Virkamiesten palvelussuhteen ehdoista sovitaan keskustason virka- ja työehtosopimuksilla, virastotason tarkentavilla virkaehtosopimuksilla valtion neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän mukaisesti. Palkkausjärjestelmän kehittäminen ja siihen liittyvät kysymykset eivät ole selonteon toimenpiteillä ratkaistavia asioita, vaan ne tulee ratkaista virkaehtosopimusjärjestelmän mukaisesti. Tästä syystä palkkaukseen liittyvät kysymykset tulisi jättää huomiotta, vaikkakin palkkausjärjestelmän kehittämisessä myös määrärahakysymykset nousevat keskeisesti esiin.

Oikeusministeriö toteaa, että asessorien virkojen perustaminen on Tuomioistuinviraston toimivallassa oleva asia.

Tuottavuus

Oikeuskansleri nostaa esille, että prosessien tehostamisessa lainsäädäntömuutosten ohella olennaisessa asemassa ovat oikeudenhoidon omien ja riippumattomien toimijoiden oma kehitystyö, riittävä koulutus ja rohkeus esimerkiksi käyttää jo nykyisin lakiin sisältyviä valtuuksia muun muassa prosessinjohdossa. Helsingin hovioikeus ja apulaisoikeusasiamies nostavat lausunnossaan esille juttujen monimutkaistumisen vaikutuksen tuottavuuskehitykseen.

Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan riippumattomuusvaatimuksen vuoksi tuomioistuinten vastuu toimintansa kehittämisestä korostuu. Lisäksi prosessinjohdon ja asioiden haltuunoton kehittäminen sekä sisäiset priorisoinnit ilmentävät vastuullista resurssien käyttöä.

Tuomariliitto pitää epärealistisena tuottavuuden parantamistavoitteita tuomioistuimissa.

Oikeusministeriö katsoo, että selonteko sisältää toimenpiteitä tuottavuuden parantamiseksi. Talouden resursseilla varmistetaan oikeudenhoidon toiminnallista suorituskykyä. Samalla hallinnonalan yhteisin toimin huolehditaan siitä, että käsittelyajoissa ja muissa laatutavoitteissa saavutettavat parannukset pidetään tavoitteellisella tasolla ja pidemmällä aikavälillä tavoitteet laadullisesti ylitetään. Näin varmistetaan määrärahojen riittävyys myös tulevaisuudessa. Mikäli oikeudenhoidon tuottavuudesta ei huolehdita, ehdotetut määrärahat

eivät tule riittämään. Mahdollisuuksia parantaa hallinnonalan tuottavuutta tarjoavat muun muassa uuden teknologian käyttöönotto sekä työnteon tapojen, tietojärjestelmien, prosessien ja sääntelyn pitkäjänteinen kehittäminen. Näin voidaan parantaa oikeudenhoidon laatua ja nopeuttaa asioiden käsittelyä. Lisäksi virastotaloudessa tulee jatkossakin kehittää toiminnan ja talouden seuraamista sekä ohjauksen integraatiota. Oikeusministeriö katsoo myös, että tuomioistuinyksiköille on perusteltua asettaa tuottavuuden parantamistavoitteita ja että Tuomioistuinvirasto pystyy arvioimaan ja vertailemaan eri tuomioistuimia tästä näkökulmasta. Tuottavuutta tavoiteltaessa on luonnollisesti otettava huomioon tuomarin riippumattomuus ratkaisutoiminnassa mutta prosesseja ja menettelytapoja voidaan kehittää sitä vaarantamatta.

Valtion toimitilastrategia

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies suhtautuu kriittisesti valtion toimitilastrategian linjausten soveltamiseen vankiloissa ja oikeustaloissa. Korkein hallinto-oikeus katsoo, ettei valtion toimitilastrategian voi varauksetta sitoutua. Tuomioistuimet korostavat oikeustalojen sijoittelun ja laadun osalta tarvetta herättää luottamusta ja turvata riippumattomuutta sekä oikeustalojen erityispiireiden huomioimista. Korkein oikeus toteaa, että etätyö tuomioistuintyössä ei ole mahdollista eikä tavoiteltavaa samassa laajuudessa kuin hallinnon työssä. Tuomioistuinviraston johtokunnan linjausten mukaisesti tuomioistuinten riippumattoman aseman vuoksi toimistotilojen yhteiskäyttöisyys ei tule kyseeseen. Tuomioistuimet tuovat esille myös yksilöhuoneiden tarpeen. Tuomariliiton mukaan tuomioistuinten erityisasemaa ei tunnisteta toimitilastrategiassa riittävällä tavalla. Pirkanmaan käräjäoikeus toteaa, että selonteossa olisi virheellisesti väitetty valtiontoimitilastrategian koskevan riippumattomia tuomioistuimia ja vaatii kirjauksia poistettavaksi.

Suomen syyttäjäyhdistys nostaa lausunnossaan esille, ettei tilojen tule olla liian pienet eikä henkilöstöä saa pakottaa etätöihin koteihin tilan puutteen vuoksi.

Rikosseuraamuslaitos toteaa, ettei nykyinen laaja ja pienehköjä yksiköitä sisältävä vankilaverkosto jatkossa vastaa Rikosseuraamuslaitoksen toiminnallisia tarpeita. Rikosseuraamuslaitoksen vankilakiinteistöistä yli puolet on peruskorjauksen tarpeessa. Virasto nostaa esille, että sijoittamalla kooltaan tarkoituksenmukaiset vankilat maantieteellisesti oikeisiin paikkoihin voidaan parantaa rangaistusten täytäntöönpanon ja palvelutuotannon vaikuttavuutta, tehokkuutta ja turvallisuutta sekä saavuttaa pitkällä tähtäimellä merkittäviä yhteiskunnallisia säästöjä ja hyötyjä. Senaatti-kiinteistöt toteaa, ettei nykyisen vankilaverkoston korjaaminen vastaa toiminnallisia tarpeita. Poliisihallitus nostaa huolena

Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan kehittämisen toimitilaverkoston näkökulmasta, joka lisää poliisin työajan kohdentumista kuulustelupaikalle siirtymiseen. Myös sisäministeriö kiinnittää asiaan huomiota. Vankilavirkailijaliitto toteaa, että Rikosseuraamuslaitoksen nykyinen laaja laitoskanta on säilytettävä. Vankiterveydenhuollon yksikkö nostaa esille uuden vankisairaalan tarpeen, koska nykyiset sairaalan toimitilat Hämeenlinnassa ovat elinkaarensa lopussa.

Senaatti-kiinteistöt nostaa esiin, että selonteossa korostetaan asioiden käsittelyn sujuvuutta ja kansalaisten palveluiden turvaamista sekä näihin tehtäviin liittyvien resurssien turvaamista sekä resurssivajeen kattamista. Toimitilojen tehtävänä on tukea viranomaisten toimintaa ja mahdollistaa tehokas sekä turvallinen ja terveellinen toimintaympäristö sekä henkilöstölle että myös palveluita käyttäville kansalaisille. Liikelaitos toteaa toimitilojen investointien vuokravaikutteisten menojen kattamisen tarpeen. Tilojen laatutason nostaminen viranomaisten muuttuneiden tarpeiden mukaiselle tasolle nostaa toimitilavuokria. Senaatti-kiinteistöt toteaa, että se haluaa myös osaltaan edistää valtion yhteisen palvelu- ja toimitilaverkkouudistuksen tavoitteita koota käyntiasiointia julkisen hallinnon yhteisiin asiakaspalvelupisteisiin ja näin myös tiivistää valtionhallinnon toimitilaverkkoa. Oikeustaloissa on tyypillisesti tiloja tuomioistuimille, syyttäjille, ulosotolle ja oikeusapu- ja edunvalvontapiireille.

Oikeusministeriö toteaa, että edellä mainituissa lausunnoissa on osittain virheellisyyksiä. Valtion toimitilastrategia koskee myös oikeustaloja. Strategian toimeenpanossa on mahdollista ottaa huomioon oikeustalojen erityispiirteet. Vaikka valtion tasolla on tavoitteena tilojen yhteiskäytön lisääminen, otetaan strategian mukaisesti huomioon tehtävien ja hallinnonalojen erityispiirteitä ja edellytyksiä. Strategian mukainen toimistotilatehokkuus on keskimäärin 10 htm^2/henkilötyövuosi, mutta myös tilatehokkuustavoitetta sovellettaessa otetaan huomioon hallinnonalakohtaisia erityispiirteitä sekä etä- ja läsnätyön suhde. Merkittävä osa oikeusministeriön hallinnonalan toimitiloista on käyttösidonnaista tilaa (vankilat, oikeustalot) tai käyttösidonnaista toimistotilaa, joissa tilojen yhteiskäyttö ei tule kyseeseen. Erityispiirteitä otetaan huomioon Senaatti-kiinteistöjen kanssa yhteistyössä laadittavana olevissa strategian toimeenpanosuunnitelmissa. Lisäksi laaditaan tarkennetut linjaukset toimistotilojen tilatehokkuustavoitteista. Tilojen tulee olla paitsi toimintaa tukevia, myös tila- ja kustannustehokkaita. Mikäli toimitilamenojen kasvua voidaan hillitä ja joissain kohteissa saavuttaa jopa kustannussäästöjä, tuo tämä osaltaan liikkumavaraa muuhun toimintaan. Taustaksi todettakoon, että uusien tilaratkaisujen myötä on Senaatti-kiinteistöt kyennyt vuosina 2015-2022 aikaansaamaan valtiotasolla vuosittain yli 130 milj. euron säästöt, kumulatiivisesti noin 600 milj. euron säästöt. Lisäksi kiinteistöjä on myyty yli 1 mrd. euron verran.

Lausunnoissa esille tuotu Rikosseuraamuslaitoksen vankilaverkoston kehittämistarve on huomioitu oikeudenhoidon selonteon toimenpide-ehdotuksena. Rikosseuraamuslaitoksen vankilakiinteistöistä yli puolet on peruskorjauksen tarpeessa, minkä vuoksi on varauduttava

merkittäviin toimitilainvestointeihin seuraavan kymmenen vuoden aikana. Käytännössä suurin osa laitosverkosta on joko uudis- tai perusparannusinvestointien kohteena vuoteen 2040 mennessä.

Määrärahat

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies väittää, että valtion sisäiset vuokrat lohkaisisivat merkittävän osan oikeudenhoidon selonteossa kaavaillusta lisärahoituksesta. Myös Tuomariliitto ja Juristiliitto kritisoivat, ettei selonteko anna selkeää kuvaa rahoituksen kohdentumisesta toimitiloihin ja ICT-menoihin. Myös Suomen Syyttäjäyhdistys nostaa esille, ettei selonteon mukaista lisärahoitusta pidä käyttää tietojärjestelmiin tai toimimattomiin toimitiloihin.

Oikeusministeriö selventää Tuomariliiton esittämän kritiikin johdosta ja oikaisee apulaisoikeusasiamiehen väittämää siltä osin, että oikeudenhoidon selonteon keskimääräinen 90 milj. euron rahoitusvaje on laskettu htv-lisäyksistä ja rakenteellisesta uudistamisesta. Selonteon taulukossa 3. kuvatut lisämäärärahatarpeet perustuvat puhtaasti htv-lisäyksiin ja sivulla 17 on todettu htv-lisäysten perusteella lasketut määrärahalisäykset: "Oikeudenhoidon toimintaedellytysten turvaamiseksi ja kohtuullisiin oikeudenhoidon tavoitteisiin pääsemiseksi lisähenkilötyövuosien tarve on yhteensä noin 1 200 htv:ta vuoteen 2030 mennessä. Tämä edellyttää yhteensä keskimäärin 90 milj. euron vuosittaista määrärahalisäystä oikeudenhoitoon."

On kuitenkin tärkeää huolehtia myös toimitilamenojen rahoituksesta, mikä onkin todettu erikseen selonteon toimenpiteissä. Toimitilojen vuosittaiset vuokramenot ovat yhteensä noin 100 milj. euroa. Selonteossa tarkasteltavina olevien toimintasektoreiden osalta ICT-menot ovat kasvaneet yli 50 milj. eurolla eli 39 milj. eurosta noin 91 milj. euroon vuosina 2014– 2020. Oikeusministeriön pääluokassa vuosittaiset ICT-menot tulevat olemaan noin 100 milj. euroa.

Itä-Uudenmaan käräjäoikeus nostaa esille tarpeen osoittaa kehittämishankkeisiin myös riittävät resurssit, joista voidaan myöhemmin luopua. Tämä on asia, jota käräjäoikeuden näkemyksen mukaan tulisi painottaa tulevaisuuden uudistushankkeissa, sillä uudistaminen vaatii riittävästi aikaa ja resursseja. Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden mukaan on tunnustettava se tosiasia, että muutoksen kohteena olevat virastot tarvitsevat erityistä tukea onnistuakseen. Itä-Uudenmaan käräjäoikeus nostaa esille myös tuomioistuinlaitoksessa käytävien tulosneuvottelujen liian myöhäisen ajankohdan (lokakuun loppu). Menettely vaikeuttaa merkittävästi henkilöstötarpeen ennakointia.

Juristiliitto nostaa esille, että vaalikaudella on tehty 80 milj. euron lisäykset oikeudenhoitoon, mutta kritisoi sitä, että määrärahat ovat monesti määräaikaisia.

Oikeusministeriö oikaisee järjestön virheellistä käsitystä, koska pääministeri Sanna Marinin hallituskaudella oikeudenhoitoon on lisätty pysyviä vuosittaisia määrärahoja 80 milj. euroa, minkä lisäksi hallituskaudella on oikeudenhoidon toimijoille kohdistettu määräaikaista lisärahoitusta kuten koronapandemiaan noin 70 milj. euroa.

Oikeusministeriö toteaa, että selonteossa esitetyt määrärahatarpeet on perusteellisesti selvitetty oikeushallinnon sisällä ja keskimääräinen 90 milj. euron rahoitusvaje on laskettu htv-lisäyksistä ja rakenteellisesta uudistamisesta. OM:n pääluokassa toimitilamenot ovat noin 100 milj. euroa ja ICT-menot 100 milj. euroa nykyisellään. Määrärahataso on tarpeen säilyttää ja muutokset niihin käsitellään aina erillisten investointihankkeiden yhteydessä, jolloin myös päätetään määrärahalisäyksistä.

Tavoitteet

Useissa lausunnoissa tuodaan esiin huoli nykyisistä liian korkeista käsittelyajoista. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan ratkaisujen viivytyksettömyys on keskeinen laatutekijä ja oikeusturvan saatavuuden elementti. Tuomioistuinvirasto toteaa, että riittävän rahoituksen avulla sekä tuomioistuinlaitoksen sisäisin ja oikeudenhoidon toimijoiden yhteisin kehittämistoimin tuomioistuinlaitos sitoutuu tavoittelemaan nykyistä selvästi lyhyempiä käsittelyaikoja.

Useissa lausunnoissa tuetaan sitä, että selonteon keskimääräiset käsittelyaikatavoitteet ovat perusteltuja, mutta resurssien parantuessa kunnianhimoa tulee kasvattaa ja tavoitteita koventaa. Tuomariliitto toteaa, ettei selonteko täytä laissa säätämisen vaatimuksia eikä tuomioistuinlaitoksessa käsiteltäville asioille voida asettaa velvoittavia käsittelyaikoja.

Oikeusministeriö toteaa ja oikaisee Tuomariliiton käsitystä: selonteossa on kuvattu asioiden tavoitteelliset kohtuulliset keskimääräiset käsittelyajat. Tavoitteet on muodostettu oikeushallinnon eri sektoreiden yhteistyönä, eikä kysymys ole velvoittavista käsittelyajoista. Resurssimitoitukset on laskettu tavoitteiden perusteella.

Tuomariliiton näkemys on, että yksinomaan lyhenevät käsittelyajat eivät kuitenkaan voi määritellä sitä, kuinka oikeudenmukaisena tai toimivana esimerkiksi tuomioistuinten toiminta koetaan. Myös Juristiliitto toteaa, ettei laadukasta oikeudenhoitoa voida mitata vain käsittelyajoilla. Tuomariliitto kyseenalaistaa lausunnossaan sen, että oikeudenhoidon

merkittävin ongelma ovat liian pitkät käsittelyajat ja pitää oikeudenhoidon laadun heikkenemistä tosiasiallisena uhkana.

Syyttäjälaitos kiinnittää lausunnossaan erityistä huomiota syyttäjien rästien ja pitkään syyteharkinnassa olevien rikosasioiden voimakkaaseen kasvuun ja pitää tilannetta hälyttävänä.

Ulosottolaitos nostaa esille ulosottotoiminnan fiskaalisen merkityksen. Pienikin perimistuloksen heikkeneminen merkitsisi valtiolle tuntuvasti suurempaa menetystä kuin vaaditulla menoleikkauksella saavutettava hyöty. Vielä suurempi menetys koituisi muille velkojille. Taloudellisia tappioita merkityksellisempi asia olisi kuitenkin se, että riittämättömät resurssit johtaisivat siihen, että oikeudet ja velvollisuudet toteutuisivat yhteiskunnassa nykyistä heikommin.

Ammattiliitto Pro ry katsoo, että käsittelyaikatavoitteet tulee määritellä kattavammin ja tavoitteeksi käsittelyajoissa asettaa nykyistä selkeästi parempi tilanne. Järjestön mukaan tarvitaan vielä konkreettisempi suunnitelma tavoitteiden saavuttamiseksi kuin selonteossa esitetyt.

Vankiterveydenhuollon yksikkö nostaa esille päihde- ja mielenterveysongelmaisten vankien palvelujen kehittämistarpeen sekä riittävän vankien terveydenhuollon rahoituksen tarpeen.

Professori Olli Mäenpää nostaa tarpeen käsitellä myös periaatteellisempia näkökohtia, jotka liittyisivät oikeudenhoidon yleisiin tavoitteisiin voimassa olevan lainsäädännön puitteissa ja sen toteuttamiseksi.

Oikeusministeriö toteaa, että kohtuulliset käsittelyajat ovat keskeinen osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja oikeusturvan saatavuutta. Selonteossa ei aseteta sitovia käsittelyaikoja, vaan oikeusturvan toteutumisen kannalta kohtuullisia keskimääräisiä käsittelyaikatavoitteita. Selonteossa on mainittu useita keinoja, joilla keskimääräiset käsittelyajat on mahdollista saavuttaa. Näitä ovat muun muassa riittävät resurssit, menettelysäännösten ajantasaistaminen, asiantuntijoiden osaamisen kehittäminen ja tietojärjestelmien toimivuudesta huolehtiminen. Tavoitteena on, että laadukkaita ratkaisuja annetaan kohtuullisessa ajassa ja kohtuullisin kustannuksin.

Oikeusministeriö yhtyy Syyttäjälaitoksen huoleen syyteharkinta-aikojen pitkittymisestä oikeusturvan toteutumista uhkaavana tekijänä. Tältä osin oikeusministeriö viittaa edellä esiin tuotuihin kannanottoihin liittyen riittävään resursointiin. On tärkeää panostaa myös siihen, että Syyttäjälaitokseen saadaan rekrytoitua osaavaa henkilöstöä.

Oikeusministeriö toteaa, että vangeilla päihde- ja mielenterveysongelmat, kriisi- ja traumatausta, sairastavuus, asunnottomuus, alhainen koulutustaso ja työttömyys ovat huomattavasti muuta väestöä yleisempiä. Heille on kertynyt monenlaista palvelu- ja hoitovelkaa. Mitä paremmin vangit kuntoutuvat vankeusaikana, sitä paremmat mahdollisuudet heillä on rikoksettomaan elämään ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen, ja sitä vähemmän syntyy rikoshaittoja ja kustannuksia yhteiskunnalle. Vaikuttava työ vankiloissa edistää yhteiskunnan turvallisuutta. Henkilöstön riittämättömän määrän takia vangeille ei kyetä järjestämään riittävästi rangaistusajan suunnitelmien mukaista rikoksettomuuteen valmentavaa toimintaa. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies ja Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT) ovat kiinnittäneet huomiota Rikosseuraamuslaitoksen liian pieneen henkilöstömäärään ja kouluttamattoman henkilökunnan liian suureen osuuteen. CPT on nostanut tarkastuskäynneillään esille myös vankien terveydenhuollon niukat resurssit.

Lisäksi oikeusministeriö toteaa, että ulosottolaitoksen osalta on aiheellista kiinnittää huomiota oikeusturvan toteutumisen lisäksi siihen, että riittämättömistä resursseista johtuvalla perimistuloksen heikkenemisellä olisi vaikutuksia myös valtion ulosottomaksutulokertymiin sekä valtiolle ja muille julkisoikeudellisille velkojille tilitettävään perimistulokseen.

Oikeudenhoidon tietojärjestelmien kehittäminen

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies sekä tuomioistuimet nostavat lausunnossaan esille huolen tietojärjestelmien kehittämisen haasteista. Korkein oikeus ja Vakuutusoikeus nostavat esille tarpeen jatkokehittää ICT-järjestelmiä ja aikaansaada palvelurajapinnat asiakkaille.

Oikeusrekisterikeskus toteaa lausunnossaan, että sähköistä tiedonvaihtoa hidastaa se, että tietojärjestelmät eivät vielä ole keskenään yhteensopivia. Tilanteen parantamiseksi ORK on aloittanut järjestelmäarkkitehtuurin tiukemman ohjauksen ja yhtenäistämisen sekä käynnistänyt hallinnonalan tietoarkkitehtuurin kehitysohjelman. Oikeusrekisterikeskus tuo lausunnossaan esille myös mm. tekoälyyn ja automaatioon liittyvän potentiaalin esimerkiksi asiakaspalvelussa ja täytäntöönpano- ja perintäprosesseissa. Oikeusrekisterikeskuksen mukaan järjestelmien tulee mahdollistaa tiedon turvallinen sähköinen käsittely, etenemisen seurattavuus, elinkaaren hallinta, säilyttäminen sekä luotettava ja mahdollisimman automatisoitu tilastointi ja raportointi. Digitalisaation, sähköistettävien toimintojen, sähköisen asioinnin ja automaation lisäämistä on jatkettava.

Syyttäjälaitoksen valtakunnansyyttäjän toimisto toteaa lausunnossaan toiminnan edellyttävän manuaalista työtä vähentäviä ja yhteen sopivia tietojärjestelmiä sekä riittävän yhdenmukaisia

ja sujuvia toimintaprosesseja poliisin, syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinlaitoksen välillä. Toimisto tuo lausunnossaan esille, että VITJA- ja AIPA-järjestelmien käyttöönoton eriaikaisuus ja mahdolliset toimintaongelmat vaikuttavat merkittävällä tavalla rikosasioiden käsittelyajan pitkittymiseen. Itä-Uudenmaan käräjäoikeus nostaa esille tarpeen tehostaa ja parantaa AIPAn käytettävyyttä, erityisesti tarve on asiakasportaalille koska nykyisellään sähköpostitse tai postitse tulevien asioiden käsittely järjestelmään sitoo resursseja. Oikeushallinnon henkilökunta OHK ry nostaa esille, että järjestelmien käyttöönotot ja käyttö ovat lisänneet tai hankaloittaneet henkilöstön työtä.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri tuo esille, että toiminnan muutoksia ja järjestelmien kehittämistä täytyy jatkaa entistä aktiivisemmin. Lisäksi piiri pitää kriittisen tärkeänä, että digitalisaation, sähköistettävien toimintojen ja automaation lisäämistä jatketaan. Automaattisen päätöksenteon mahdollisuuksia on tutkittava nykyistä laajemmin myös oikeusapu- ja edunvalvontapiireissä. Henkilöstön digitalisaatio-osaamisen kehittämiseen sekä toiminnan kehittämiseen on panostettava rohkeasti ottamalla käyttöön uusia toimintatapoja ja luopumalla vanhasta. Sisäisesti tämä edellyttää vahvaa muutos- ja henkilöstöjohtamista digitalisaation vaikuttaessa myös henkilöstön virkatehtäviin eri henkilöstöryhmissä eri tavoin. Myös asiointipalveluja tulee kehittää asiakaslähtöisesti toiminnan sujuvoittamiseksi. Viranomaisyhteistyötä on tehostettava järjestelmien rajapintoja lisäämällä, esimerkkinä yhteydet oikeusavun, talous- ja velkaneuvonnan ja edunvalvonnan järjestelmien sekä Digi- ja väestötietoviraston, Kelan ja veron järjestelmien välillä.

Professori Kaarlo Tuori suhtautuu kriittisesti mahdollisiin automaattisen tietojenkäsittelyn ja erityisesti tekoälyn liittyviin käyttöönottoihin tuomioistuinprosessissa. Tuorin mukaan algoritmiperusteinen päätöksenteko vaarantaa niin hallinnossa kuin oikeudenhoidossakin oikeusvaltiollisten periaatteiden perusteita. Professori Linna puolestaan nostaa esille, että tekoälyä käytetään useissa Euroopan maissa esimerkiksi pienten riita-asioiden hoitamiseen.

Suomen syyttäjäyhdistys nostaa esille tietojärjestelmien koordinoimattoman kehittämisen.

Oikeusministeriö toteaa, että toimintasektoreiden keskeiset asian- ja dokumentinhallintajärjestelmät sekä täytäntöönpanojärjestelmät on uudistettu tai niitä ollaan parhaillaan uudistamassa. Käyttöönottojen jälkeen osa asioista etenee prosesseissa sähköisesti, mutta sähköistettävissä olevia, manuaalisia työvaiheita on jäljellä vielä runsaasti. Oikeusministeriö pitää tärkeänä, että järjestelmät ovat käytettävyydeltään hyviä ja työnteko sekä prosessit tehostuvat. Käyttöönottojen jälkeinen jatkokehittäminen on sen vuoksi voimakasta. Tuottavuutta lisäävään ylläpitokehittämiseen on osoitettu lisärahoitusta

oikeudenhoidon turvaamiseen saadusta määrärahasta. Järjestelmien kehittäminen edellyttää myös virastoilta määrätietoista muutosjohtamista ja toimintatapojen muuttamista.

Hankkeiden laajuus ja korkealla olleet tavoitteet ovat osaltaan vaikuttaneet hankkeiden viivästyksiin sekä budjettien merkittävään kasvamiseen. Tulevaisuudessa tietojärjestelmien kehittämistyötä pyritään nopeuttamaan hyödyntämällä valmisohjelmistoja ja hallitusti erilaisia alustaratkaisuja (sovellusalusta, pilvipalvelut).

Hallinnonalan sektorit tuntevat oman toimintansa ja sitä tukevat tietojärjestelmät, mutta kokonaiskuva organisaatiorajat ylittävistä, pitkistä prosesseista on vielä puutteellinen. Tietojärjestelmien uudistamisessa tulee edetä kaikilla tahoilla, prosessien kuvaamista tulee edelleen jatkaa ja tietojärjestelmien yhteen toimivuutta tulee parantaa.

Hallinnonalalla on kehitetty viranomaisille, yrityksille, yhteisöille, kansalaisille sekä muille sidosryhmille tarkoitettuja erilaisia sähköisiä asiointikanavia. Koska eri sektoreiden tarpeet sähköisille palveluille eroavat toisistaan, palveluita on kehitetty kussakin sektorissa erikseen, toisistaan erillisinä osina. Keskeinen kehityskohde on koko hallinnonalan kokonaisuutta ja eri asiakasryhmien tarpeita tukeva sähköisen asioinnin konsepti, joka on Oikeusrekisterikeskuksessa työn alla.

Uusia teknologioita (tekoäly, robotiikka, analytiikka) on otettu käyttöön pistemäisesti eri toimintasektoreilla. Oikeusministeriö on käynnistämässä hanketta, jossa kartoitetaan uusien teknologioiden ja automaattisen päätöksenteon hyödyntämismahdollisuudet hallinnonalalla. Hyödyntämismahdollisuudet liittyvät esimerkiksi asiakaspalveluun ja rutiinitehtäviin sekä mahdollisesti päätöksentekoa avustaviin toimintoihin.

Yhteistyö sisäministeriön ja oikeusministeriön kesken tietojärjestelmien kehittämisessä on ollut tiivistä ja sitä jatketaan. Ministeriö pitää tärkeänä, että tietojärjestelmät uudistetaan ja prosessit sähköistetään koko rikosketjussa. Esitutkintayhteistyön toimivuuden kannalta on välttämätöntä, että syyttäjien ja esitutkintaviranomaisten käytössä on yhteen toimivat sähköiset järjestelmät ja yhteinen alusta tietojenvaihtoa varten. Myös oikeudenkäyntivaiheessa tulee huolehtia siitä, että tietojärjestelmät mahdollistavat esimerkiksi todistelun esittämisen sähköisiä järjestelmiä tehokkaasti hyödyntäen. Rikosvastuun toteutuminen edellyttää usein myös rajat ylittävää oikeusapuyhteistyötä. On huolehdittava myös Syyttäjälaitoksen ja Eurojustin sekä EPPO:n käytössä olevien tietojärjestelmien rajapintojen yhteentoimivuudesta, ja niitä kehitettäessä hyödynnettävä EU:n tarjoamia rahoitusmahdollisuuksia.

Juristien koulutuksen muunto- ja täydennyskoulutus

Suomen syyttäjäyhdistys toteaa, ettei se kannata juristien muunto- tai täydennyskoulutusta ja katsoo, ettei juristien muunto- ja täydennyskoulutukseen ole edes tarvetta. Yhdistyksen mukaan opiskelupaikkojen määrä on tasapainossa suhteessa työpaikkoihin. Toisaalta valtakunnansyyttäjän toimisto nostaa esille rekrytointiongelmat ja sen, että osaavan henkilöstön saatavuuden rajallisuus hidastaa syyttäjien lukumäärän kasvattamista. Juristiliitto paheksuu selonteossa esitettyjä koulutuspoliittisia ehdotuksia juristikoulutuksen tarpeen tarkastelusta. Juristiliitto vastustaa oikeustieteellisen koulutuksen laajentamista ja aloituspaikkojen määrän kasvattamista ja vastustaa jyrkästi muunto- tai täydennyskoulutusta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toteaa, että Helsingin yliopisto on lisännyt suomen- ja ruotsinkielistä oikeustieteen koulutusta Helsingissä ja Vaasassa. Myös Itä-Suomen, Lapin ja Turun yliopistot sekä Åbo Akademi ovat lisänneet aloituspaikkoja oikeustieteen koulutukseen. Lisäysten johdosta uusien opiskelijoiden määrät vuosina 2020 ja 2021 olivat noin sata aloittajaa enemmän kuin vuonna 2019.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioi lausunnossaan, että oikeustieteen alan tutkinnot vastaavat työelämän tarpeita, ja niistä valmistuneet työllistyvät hyvin. Niin oikeustieteiden maisterin tutkinnoilla, ammattikorkeakoulujen oikeusalan tutkinnoilla kuin myös oikeusalaan painottuneilla HTM-, VTM- ja KTM-tutkinnoilla on vahva työelämärelevanssi. Karvin mukaan oikeustieteelliseltä alalta valmistuneiden tutkintojen määrä vastaa nykytarvetta eikä ole tarvetta tutkinto- ja aloituspaikkojen lisäämiseen. Karvi nostaa esille, että ruotsin kieltä erinomaisesti osaavista oikeustieteen maistereista on pulaa ja osaajapulassa on alueellista vaihtelua. Karvi toteaa, että juristitutkintoja muunto- ja täydennyskoulutuksena voisi lisätä laajentamalla avointa väylää. Avoimen väylän kautta voi päästä tutkinto-opiskelijaksi, jos on suorittanut 60 opintopistettä hyvin arvosanoin avoimessa yliopistossa. Karvin arvioinnin perusteella yliopistot valitsivat avoimen väylän kautta vuonna 2021 oikeustieteiden tutkinto-opiskelijaksi 54 henkilöä, mikä oli vajaat 8 prosenttia kaikista valituista henkilöistä (n = 718). Lisäksi yliopistot ottavat OTM-opintoihin suoravalinnalla ulkomailla oikeustieteellisen tutkinnon suorittaneita. Itä-Suomen yliopistossa on kiintiön sisältävä siirtoväylä, jolla yliopistossa toista tutkintoa suorittava voi tietyin kriteerein siirtyä suorittamaan oikeusnotaarin ja oikeustieteen maisterin tutkintoja, sekä erillisvalinta, jossa esimerkiksi rikosseuraamusalan tai poliisin ammattikorkeakoulututkinnolla voi hakea opiskelemaan hallintotieteen maisterin tutkintoa.

Karvi nimeää lausunnossaan tulevaisuuden osaamistarpeiksi mm. opiskelijoiden yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot, innovatiivisuuden, projektinhallintataidot sekä liiketoiminnan ja yhteiskunnallisen toimintaympäristön laajan ymmärtämisen. Lisäksi opintojen aikana olisi hyvä

oppia esimiestaitoja, yrittäjyystaitoa, tieteiden- ja taiteidenvälisyyttä ja moniammatillisissa ryhmissä toimimista sekä kirjallista ja suullista viestintää myös muilla kielillä kuin suomeksi ja englanniksi. Karvi toteaa myös, että jatkuvaan oppimiseen liittyvää yhteistyötä olisi hyvä tiivistää korkeakoulujen kesken ja työelämän edustajien kanssa. Tällöin olisi mahdollista luoda yhteinen ymmärrys kunkin yksikön vahvuuksista sekä parantaa koulutustarjonnan kattavuutta ja saavutettavuutta kokonaisuudessaan.

Professori Juha Raitio korostaa oikeudellisen perustutkinnon laaja-alaisuuden merkitystä lainkäytön laadulle. Professori Linna esittää kritiikkiä selonteossa esitettyyn ratkaisuun kehittää juristien muunto- ja täydennyskoulutusta vastamaan oikeudenhoidon työvoimapulaan.

Akateeminen rehtori Tapio Määttä nostaa seuraavat ratkaisumallit osaajapulaan: 1) oikeushallinnon urapolkuja tukevat trainee-ohjelma, 2) aloituspaikkojen lisääminen, 3) muuntokoulutus ja 4) pätevyysvaatimusten muokkaaminen (täydennyskoulutus). Määttä toteaa, että mikäli haetaan nopeavaikutteisia ratkaisuja oikeushallinnon ilmeisiin rekrytointiongelmiin, on selvää, että on ennakkoluulottomasti kehitettävä aivan uudenlaisia koulutusmalleja myös oikeustieteelliselle alalle. Monella muulla alalla näin on jo toimittu. Muunto- ja pätevöitymiskoulutuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä sellaisia toteutusmalleja, joissa suoritetaan tiettyihin erityisiin tehtäviin pätevöittävä tutkinto. Useille osaajapula-aloille on rakennettu viime aikoina tällaisia tutkintoihin tähtääviä koulutusmalleja, yleensä joustavasti työn ohessa suoritettavaksi. Esimerkkeinä voidaan mainita varhaiskasvatus ja sosiaalityö. Täydennyskoulutuksella taas tarkoitetaan muuta kuin tutkintokoulutusta, joka on maksullista ja tuottaa erityistä osaamista. Missä määrin oikeushallinnon osaajapulaan voidaan vastata ilman tutkintokoulutusta, riippuu alan eri tehtävien pätevyysvaatimuksista ja niiden mahdollisesta väljentämisestä. Lausunnossa todetaan, että OTM-tutkinnot ovat tulevaisuudessakin nykyisenkaltaisia laaja-alaisen ja monipuolisen, koko oikeusjärjestyksen kattavan osaamisen tuottavia yleistutkintoja ja vain niillä yliopistoilla, joilla on oikeus antaa oikeustieteellisen alan tutkintoja olisi mahdollisuus toteuttaa muunto- ja pätevöitymiskoulutusta.

Oikeusministeriö toteaa, että koulutuskysymykset jäävät selonteon ulkopuolelle, vaikkakin selonteon johdannossa niihin viitataan. Vuoteen 2030 yltävässä tarkastelussa oikeudenhoito edellyttää lähes 1200 henkilötyövuoden lisäystä nykyiseen henkilöstömäärään. Jo nykyisellään oikeushallinnon tehtävien täyttämisessä ja palvelussuhteiden jatkuvuudessa on nähtävissä suuria haasteita. Eläköityminen jatkuu voimakkaana ja ennusteen mukaan oikeusministeriön hallinnonalan henkilöstöstä noin 35 % (n. 3400 henkilöä) siirtyy vanhuseläkkeelle seuraavan kymmenen vuoden aikana. Jo tällä hetkellä oikeusministeriön hallinnonalan toistuva kokemus on, että hakijoita erityisesti lakimiesten työuran alkuvaiheeseen soveltuviin tehtäviin on vähän tai joskus ei lainkaan. Kun lisäksi ns. lähtövaihtuvuus juuri näistä tehtävistä on suurta, oikeusministeriö pitää nimenomaan muunto- tai täydennyskoulutusta tarpeellisena, mikäli

selonteossa asetettujen tavoitteiden halutaan toteutuvan. Määrärahalisäykset eivät tuota nopeampaa ja laadukkaampaa oikeudenhoitoa vaan siihen vaaditaan ammattitaitoisia tekijöitä. Oikeusministeriö pitää lähtökohtana sitä, että koulutuspaikkamitoitukset tulisi saada sellaisiksi, että julkinen sektori saa tarvitsemansa asiantuntijat yksityisen sektorin kysynnästä ja korkeamman palkan maksuvalmiudesta huolimatta.

Oikeusministeriö pitäisi perusteltuna, että eduskunta antaisi selonteon käsittelyn yhteydessä ponnen lakimieskoulutuksen ja vankeinhoitoalan koulutuksen lisäämisestä sekä erillistoimena oikeustieteen maisterin tutkintoon johtavan muunto- ja täydennyskoulutuksen pikaisesta toteuttamisesta sekä suomen- että ruotsinkielisenä.

Rikosseuraamusalan koulutus

Rikosseuraamusalan koulutuskeskus nostaa lausunnossaan esille, että eduskunnan oikeusasiamies on omana aloitteenaan käsitellyt valvontahenkilöstön koulutusta (EOAK/4153/2019). Apulaisoikeusasiamiehen mukaan tulee edellyttää, että ohjaus- ja valvontatehtävissä työskentelevillä on valmiudet tehdä yksilöllistä lähityötä sekä valmiudet käsitellä, ymmärtää ja omaksua rikosseuraamusalan prosesseja ja rikosseuraamusjärjestelmän vaikutuspiirissä tapahtuvia oikeudellista, hallinnollisia ja sosiaalisia kysymyksiä. Koulutuskeskus toteaa, että tavoitteena on nostaa vuotuista opiskelijamäärää 120:een, mikä vaatii lisäresursseja. Olemassa olevalla henkilöstörakenteella ja nykyisillä koulutusmäärillä kouluttamattoman valvontahenkilöstön osuus laskennallisesti vähenee sillä edellytyksellä, että alalle saadaan riittävästi motivoituneita kelpoisuusehdot täyttäviä hakijoita. Koulutuskeskus nostaa esille, että rikosseuraamusalan vetovoimatekijöihin (tehtäväkuvien selkeys, joustavat työaikajärjestelyt, kilpailukykyinen palkka, hyvä johtaminen ja alan positiivinen tunnettuus) tulee kiinnittää jatkossa enemmän huomiota.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toteaa, että parhaillaan selvitetään rikosseuraamusalan sosionomintutkintoon johtavan koulutuksen antamista eri ammattikorkeakouluissa. Mahdollinen laajennus edellyttäisi lainmuutoksia ja koulutuksen järjestäjille koulutuksen antamisen valmiuksien järjestämistä. Asia on selvityksessä.

Oikeusministeriö toteaa, että Rikosseuraamuslaitoksen tehtävien hoidon kannalta on välttämätöntä, että sillä on asianmukaisesti koulutettu ja riittävä henkilöstö. Rikosseuraamuslaitoksessa on ollut vaikeuksia rekrytoida useilla paikkakunnilla oleviin yksiköihin työvoimaa jo useiden vuosien ajan. Työvoiman saatavuusongelma koskee sekä erityishenkilöstöä (psykologit, päihdetyöntekijät, opinto-ohjaajat) että valvontahenkilökuntaa.

Henkilöstömäärän nostaminen ja riittävän osaamisen turvaaminen edellyttävät rikosseuraamusalan henkilöstörakenteen, tehtävänkuvien ja koulutusjärjestelmän uudistamistarpeiden kokonaisvaltaista arviointia. Rikosseuraamusalan koulutusjärjestelmän kehittäminen liittyy käynnistettävään Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistuksen toiseen vaiheeseen. Erityisesti selvitettäväksi tulee ohjaus- ja valvontatehtävissä toimivan henkilöstön koulutuksen kehittäminen. Kyse on paitsi rikosseuraamusalan oman koulutuksen kehittämisestä myös yleisen koulutusjärjestelmän tarjoamien koulutuspalveluiden hyödyntämisestä aikaisempaa tehokkaammin. Viimeksi mainittuun liittyen parhaillaan on selvitettävänä mahdollisuus laajentaa rikosseuraamusalalle suuntautuvan sosionomitutkinnon koulutuksentarjoajajoukkoa. Edellä todetun organisaatiouudistuksen suunnittelu ja tarvittavien esiselvitysten laadinta on käynnistynyt Rikosseuraamuslaitoksessa. Hanke käynnistyy vuoden 2023 aikana. Oikeusministeriö toteaa lisäksi, että lyhyen aikavälin toimenpiteenä Rikosseuraamuslaitoksessa on lisätty vuoden 2023 alusta lukien Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen toteuttaman perustutkintokoulutuksen aloituspaikkamäärää 120:een vuosittain.

Menettelysäännösten ja prosessien virtaviivaistaminen

Oikeuskansleri kannattaa menettelysäännösten virtaviivaistamista, mutta esittää tarpeen jatkovalmistelussa tarpeen selventää sisältöä ja kokonaisuutta. Rikosasioiden osalta oikeuskansleri viittaa rikosprosessin tehostamistyöryhmän mietintöön (Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2022:14), jossa on pohdittu keinoja rikosprosessin tehostamiseksi, mutta kaikkia ehdotuksia ei tällä hallituskaudella ole toteutettu. Korkein oikeus kannattaa prosessilainsäädännön kehittymistä muistuttaen, että nykyisellään prosessilainsäädäntö on jo melko joustavaa ja mahdollistaa sähköisen menettelyn, mutta tietojärjestelmät hankkeiden hidas eteneminen on ollut jarruna.

Vakuutusoikeus nostaa lausunnossaan esille toimialaansa liittyvänä erityispiirteenä uuden selvityksen toimittamisen ja tuomioistuimen mahdollisuudet evätä uuden selvityksen toimittaminen tietyn määräpäivän jälkeen. Myös oikeudenkäyntimaksuja koskevan säädöstekstin epäselvyys nostetaan esille lausunnossa. Markkinaoikeus katsoo, että menettelysäännösten ja –prosessien tarkastelussa tulee ottaa huomioon erityistuomioistuimet. Markkinaoikeus katsoo, että markkinaoikeuden toimivaltaan kuuluvien asioiden menettelysäännösten arviointi olisi tarpeellinen lisäys toimenpide-ehdotuksiin.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri nostaa esille, että oikeudenhoidon pitkiä, organisaatiorajat läpileikkaavia prosesseja kehittämällä voidaan saavuttaa tulevaisuudessa

merkittäviä hyötyjä. Erityisesti usein toistuvien ja määrämuotoisten tehtävien automatisointi vapauttaisi oikeushallinnon henkilöstöä tehtäviin, joilla tuotetaan enemmän lisäarvoa yhteiskunnalle. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvonta piiri nostaa esille prosessien tehostamisen osalta esimerkiksi riidattoman velkomismenettelyn ja velkajärjestelyn kehittämistä sekä suoraan ulosottokelpoisten saatavien alan laajentamista sekä muita toimenpiteitä oikeudenkäyntikulujen ja –kuluriskin pienentämiseksi.

Poliisihallitus nostaa esille tarpeen tarkastella esitutkintojen porrastamista vakavuusasteen mukaisesti.

Yliopistolehtori Matti Näsi nostaa esille laatimansa selvityksen perusteella sen, että kokonaisuuden näkökulmasta tarkasteltuna haastattelujen perusteella piirtyi tarve hahmottaa paremmin koko rikosketju yhtenäisenä prosessina. Resurssien epätasainen jakautuminen rikosketjussa toimijoiden kesken on haaste. Lisäksi hän mainitsee prossien sujuvoittamiseen liittyen aikataulujen yhteensovittamisen haasteet erityisesti käräjäoikeuksien ja syyttäjän välillä.

Professori Matti Tolvanen korostaa sitä, että jokaisen rikosprosessin toimijan on nähtävä oman toimintansa merkitys koko prosessin kannalta. Keskeisinä kehittämistoimenpiteinä hän nostaa lausunnossaan esille tarpeen tehostaa poliisin ja syyttäjän yhteistyötä, kehittää esitutkintavaiheen loppulausuntomenettelyä ja aktivoida yhteistyötä myös avustajien kanssa jo esitutkintavaiheessa. Lisäksi hän tuo esille muun muassa tekniikan käytön hyödyntämisen keinona tehostaa rikosprosessia ja parantaa oikeusturvaa. Tolvanen ehdottaa myös syyteneuvottelujärjestelmän toimivuuden arvioimista ja ongelmakohtiin puuttumista. Tolvasen huomiot perustuvat rikosprosessin LEAN-selvitykseen (2019).

Oikeusministeriö toteaa, että lausunnonantajat pääosin jakavat selonteossa esitetyn käsityksen tarpeesta jatkuvasti arvioida, kehittää ja virtaviivaistaa menettelysäännöksiä koko oikeudenhoidon sujuvoittamiseksi. Oikeudenkäyntimenettelyä koskeva lainsäädäntö on kuitenkin jo nykyisellään melko joustavaa, kuten myös korkein oikeus huomauttaa. Niinpä kysymys on paljon myös siitä, miten normeja sovelletaan ja hyödynnetäänkö kaikkia lainsäädännön mahdollistamia menettelytapoja esimerkiksi menettelyn sähköisyyden suhteen.

Oikeusministeriö toteaa rikosprosessin tehostamisen osalta, että tällä hallituskaudella on toteutettu muun muassa lakimuutokset alaikäisiin kohdistuvien rikosten käsittelyn kiirehtimisestä ja lähestymiskieltojen tehostamisesta. Eduskunnassa on parhaillaan vastinevaiheessa laaja-alainen esitys pakkokeinolain muutoksista ja eräitä rikosprosessin tehostamistyöryhmän mietinnössä ehdotettuja lainmuutoksia. On tärkeää, että työtä rikosprosessin virtaviivaistamiseksi jatketaan pitkäjänteisesti yli vaalikausien ottaen huomioon jo tällä hallituskaudella tehty valmistelutyö. Rikosprosessin tehostamishankkeessa käytiin

perusteellisesti läpi muun muassa kaikki professori Matti Tolvasen LEAN-raportin kehittämisehdotukset. Jatkohankkeena oikeusministeriö on asettanut uuden työryhmän pohtimaan lisää keinoja esitutkinnan ja rikosprosessin sujuvoittamiseksi (OM068:00/2022). Työssä kartoitetaan käytännön toimijoiden näkemyksiä rikosprosessin sujuvoittamistarpeista. Oikeusministeriö pitää tärkeänä pohtia jatkossa erityisesti syyteneuvottelujärjestelmän käytön laajentamista ja havaittuihin ongelmakohtiin puuttumista. Ministeriö katsoo myös, että menettely- ja toimintatapoja voidaan merkittävästi kehittää sekä johtamisella että eri toimijoiden yhteistyöllä. Lainsäädännön ei tule olla ensi- vaan viimesijainen keino kehittämisessä, mutta myös tarve lainsäädännön kehittämiseen on merkittävä.

Oikeusministeriö tuo esiin, että selonteon antamisen jälkeen on julkaistu arviomuistiot pienriitamenettelystä ja etäyhteyksien käytöstä oikeudenkäynneissä. Niissä on pohdittu keinoja menettelysääntelyn kehittämiseksi, mukaan lukien sähköiset työtavat. Arviomuistiot ovat tällä hetkellä lausuntokierroksella, joka päättyy 24. maaliskuuta 2023. Myös tuomioistuinmaksulain uudistamisen vaikutuksien arvioimiseksi on asetettu selvityshenkilöt.

Riippumattomuuden vahvistaminen

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies nostaa esiin tarpeen vahvistaa oikeudenhoidon toimijoiden riippumattomuutta, parantaa oikeuden saavutettavuutta ja tarpeen tarkastella lautamiesjärjestelmää. Korkein hallinto-oikeus ja Juristiliitto nostavat lausunnoissaan esille, että oikeuslaitoksen riittävä resursointi on myös riippumattomuuskysymys. Korkein oikeus ja Juristiliitto korostavat perustuslain takeita riippumattomuuden turvaamiseksi.

Professori Juha Raitio nostaa esille, ettei selonteossa nosteta esiin pohdintoja siitä, tulisiko perustuslain mainittu ilmeisyys-vaatimus poistaa (PL 106 §: kansallisilla tuomioistuimilla on velvollisuus suorittaa perustuslaillisuuden jälkivalvontaa, jos lain säännöksen soveltaminen olisi *ilmeisessä* ristiriidassa perustuslain kanssa).

Oikeusministeriö toteaa, että selonteon toimenpide-ehdotuksena on arvioida perustuslain muutostarpeet tuomioistuinten ja muiden oikeudenhoidon toimijoiden riippumattomuuden vahvistamiseksi. Tuon työn yksityiskohdat eivät ole kuuluneet selonteon piiriin.

Tuomioistuintehtävät

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies nostaa esiin tarpeen kirkastaa tuomioistuinten ydintehtäviä sekä nostaa esille tarpeen, että tuomioistuinkäsittelyn painopiste keskittyy ensimmäiseen asteeseen. Korkein oikeus pitää myönteisenä vahvistaa tuomioistuinkäsittelyn painopisteen säilymistä ensiasteen käsittelyssä. Tuomariliiton mukaan toimenpiteet painopisteen kehittämisen suhteen ovat epäselvät. Korkein hallinto-oikeus toteaa tehneensä keväällä 2021 valtioneuvostolle lainsäädäntöaloitteen hallintotuomioistuinten kokoonpanosääntelyn kehittämiseksi. Korkein hallinto-oikeus kannattaa myös hallinto-oikeuden valituslupasääntelyn laajentamista edelleen. Vaasan hallinto-oikeus nostaa esille tarpeen kehittää hallinto-oikeuksien ratkaisukokoonpanoja, mikä mahdollistaisi joustavasti eri kokoonpanojen käytön juttukohtaisen harkinnan perusteella ja yhden tuomarin kokoonpanon käytön soveltuvissa tapauksissa.

Työtuomioistuin katsoo, että toimivaltasääntelyn selkeyttämisen työtuomioistuimen asioissa lisäksi tulisi selvittää työtuomioistuimen toimivallan laajentamista myös muihin työoikeudellisiin asioihin ja tarkastella ratkaisukokoonpanoja. Myös yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että sillä tulisi olla toimivalta tutkia yhdenvertaisuuslain soveltamisalaan kuuluvissa asioissa myös työelämään liittyviä asioita.

Helsingin hallinto-oikeus nostaa esille hallinto-oikeuksien ratkaisukokoonpanojen tarkastelun tarpeen, esimerkiksi yhden tuomarin ratkaisukokoonpanon nykyistä laajemmat käyttömahdollisuudet tulisi arvioida. Hallinto-oikeus tuo lausunnossaan esille, että oikeudenkäyntimaksujen suuruudella voi olla vaikutusta korkeimpaan hallinto-oikeuteen ohjautuviin asioihin ja asioiden vähäisyys korkeimmassa hallinto-oikeudessa voi johtaa ohjaavien päätösten vähenemiseen ja käytäntöjen moninaistumiseen. Tuomioistuinmaksulain kehittämistä pidetään tärkeänä.

Lautamiesjärjestelmää kritisoidaan useissa lausunnoissa ja muutamissa lausunnoissa vaaditaan järjestelmän lakkauttamissa. Itä-Uudenmaan käräjäoikeus muistuttaa, että lautamieskokoonpano korvaaminen tuomarikokoonpanolla edellyttää lisäresursseja tai yksittäisen tuomarin toimivallan edelleen kasvattamista.

Korkein hallinto-oikeus nosti esille, että hallintolainkäytön alalla on keskeistä, että eri hallinnonaloilla toimivien viranomaisten soveltama lainsäädäntö on selkeää ja ajantasaista. Vakuutusoikeus on nostanut esille myös etuuskohtaisen substanssilainsäädännön hajanaisuuden ja sen vaikutukset tuomioistuintyöhön.

Professori Kaarlo Tuori toivoo lisää pohdintoja siitä, että tuomioistuimet ovat osa paitsi kansallista myös EU-oikeuden ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen tuomioistuinjärjestelmää ja että myös horisontaalinen yhteistyö Euroopan kansallisten tuomioistuinten välillä on kasvamassa.

Myös oikeusministeriö pitää tärkeänä sen arvioimista, mitkä asiat kuuluvat ratkaistavaksi tuomioistuimessa ja mitkä hallinnollisessa menettelyssä. Lisäksi tulisi kehittää hallintoviranomaisten päätöksentekoa muutoksenhakuvaiheen sujuvoittamiseksi.

Selonteon toimenpide-ehdotuksena on, että tuomioistuinten kokoonpanosääntelyä arvioidaan, toimivaltasääntelyä selkeytetään ja korkeimman hallinto-oikeuden valituslupamenettelyä laajennetaan. Hallinto- ja erityistuomioistuinten kokoonpanosääntelyn tarkastelu on aloitettu oikeusministeriössä virkamiestyönä.

Oikeusministeriössä asetteilla olevan oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen -työryhmän tehtävänä on mm. arvioida menettelylainsäädännön ja muun oikeuslaitoksen toimintaan liittyvän sääntelyn toimivuutta sekä tehdä ehdotuksia lainsäädäntöhankkeista, joilla oikeuslaitoksen toimintaa sujuvoitettaisiin ja oikeuksiin pääsemistä edistettäisiin.

Sovittelu- ja vaihtoehtoiset riidanratkaisumenetelmät

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies toteaa, että sovinnon saavuttaminen aikaisemmassa vaiheessa kuin nykyisin olisi prosessiekonomisesti tavoiteltavin vaihtoehto siviiliprosessia ja siihen liittyviä sovittelukäytäntöjä uudistettaessa. Julkiset oikeusavustajat ry nostaa esille, että avustajan käyttöä tulisi sovitteluissa lisätä ja suosia, mikä edellyttäisi lisäresursointia oikeusavussa.

Markkinaoikeus nostaa esille, että sovittelulainsäädäntö ei mahdollista tuomioistuinsovittelua markkinaoikeudessa, vaikka markkinaoikeudessa käsiteltävien riita-asioiden luonteesta johtuen tähän ei pitäisi olla mitään estettä. Myös Ammattiliitto Pro nostaa tarpeet kehittää sovintomenettelyä ja laajentaa sitä uusiin asiaryhmiin.

Kuluttajariitalauta nostaa esille tarpeen kartoittaa Suomessa toimivat lautakunnat, niiden kustannusrakenteen, tehokkuuden ja toimintamallin. Kuluttajariitalautakunta nostaa esille asunto-osayhtiöiden sisäiset riidat ja monet perheoikeudelliset asiat, joissa lautakuntamenettelyjä voisi hyödyntää ja ehdottaa lisää lautakuntien perustamista.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelutoiminnan valtiollistamista ja siirtoa STM:n hallinnonalta OM:n hallinnonalalle kannatetaan.

Oikeusministeriö toteaa, että vaihtoehtoisilla riidanratkaisumenetelmillä on tunnistettu olevan paljon hyötyjä. Ne ovat usein halvempia ja nopeampia kuin perinteinen oikeudenkäynti, ja osapuolet ovat useammin tyytyväisempiä sovintoon päättyvään asiaan. Oikeusministeriö on asettanut sovittelutoimintaa edistävän työryhmän, jonka toimikausi päättyy 30.4.2023.

Oikeusministeriö toteaa, että selonteossa toimenpide-ehdotuksina on, että selvitetään mahdollisuus luoda kevennetty oikeudenkäynti pienemmille riita-asioille, valtiollistetaan rikos- ja riita-asioiden sovittelutoiminta ja siirretään toiminnan ohjaus STM:n hallinnonalalta OM:n hallinnonalalle sekä kehitetään tuomioistuinsovittelua tavoitteena madaltaa riidan osapuolten kynnystä saattaa asiansa käsiteltäväksi ilman avustajaa. Lisäksi kuluttajariitalautakunnan toiminnan nykytilasta ja kehittämisvaihtoehdoista tulisi laatia laajapohjainen selvitys.

Oikeusavun saatavuus

Yleisesti lausunnoissa kannatettiin oikeusapupalkkioiden korottamista ja oikeusavun tulorajojen alentamista.

Oikeusavun käyttöalan laajentamista kannatettiin lausunnoissa. Julkiset oikeusavustajat ry nosti esille, että maksuttoman tai osakorvauksella saatavan oikeusavun tulorajoja tulisi nostaa. Maksuttoman oikeusavun tuloraja on jäänyt jälkeen yhteiskunnan kehityksestä, ja hyvinkin pienituloinen joutuu maksamaan osan oikeusavun palkkioista. Järjestö nostaa esille myös keskituloisten oikeusavun tarpeen. Lausunnossa tuodaan esille, että oikeusaputoimistoissa ei juurikaan pystytä ottamaan kiireellisiä toimeksiantoja (esim. rikosjutut, lähestymiskiellot), mutta lisärahoitus tulisi korjaamaan tätä tilannetta.

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri tuki lausunnossaan julkisen oikeusavun saatavuuden parantamista erityisesti tulorajoja tarkastelemalla, hakemusperusteita sekä menettelyä yksinkertaistamalla sekä automatisoimalla, päivystysjärjestelmän käyttöönotolla sekä yksityisten avustajien palkkioita korottamalla.

Oikeusministeriö toteaa, että lausunnot tukevat selonteossa esitettyä. Oikeusavun tulorajojen nostaminen parantaisi pienituloisten ja keskituloisten oikeusturvaa, koska oikeusapua saisi nykyistä useampi. Asiakkaan tulojen ja menojen laskentamallin yksinkertaistaminen nopeuttaisi oikeusavun hakemis- ja päätösprosessia. Yksityisten avustajien palkkioita tulisi korottaa palveluiden saatavuuden turvaamiseksi koko maassa. Avustajien päivystysjärjestelmää on

suunniteltu alustavasti yhteistyössä mm. SM:n ja poliisin kanssa. Järjestelmän rakentaminen edellyttäisi kuitenkin riittävää rahoitusta.

Edunvalvonta

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri nostaa esille, että edunvalvontapalvelua on kuvattu viimesijaiseksi palveluksi ja käytettäväksi tilanteissa, joissa asioiden hoito ei enää muilla keinoin onnistu. Piiri esittää pohdittavaksi, olisiko tarpeen luoda uudentyyppinen viranomaispalvelu, joka pystyisi tukemaan ennakoivasti henkilön toimintakykyä ja ottamaan huomioon henkilön yksilölliset olosuhteet ja avuntarpeen parhaassa tapauksessa niin, että edunvalvojan määrääminen ei olisi tarpeen tai tarve ainakin siirtyisi.

Digi- ja väestötietovirasto nostaa esille tarpeet lisätä sähköistä asiointia edunvalvojille, sähköiset edunvalvontavaltakirjat tulisi ottaa laajasti käyttöön ja automaatiota tulisi lisätä edunvalvojien valvonnassa.

Oikeusministeriö toteaa, että Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin esittämää palvelua ainakin osittain vastannee tuettu päätöksenteko, joka sisältyy hallituksen esitykseen eduskunnalle vammaispalvelulaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 191/2022 vp). Esitys on parhaillaan eduskunnan käsiteltävänä. Edunvalvontaan määräämiseen johtavat tekijät ovat erilaisia. Esimerkiksi ikääntyneiden henkilöiden osalta tärkeimpiä ehkäiseviä palveluita ovat sosiaali- ja terveystoimen palvelut. Siltä osin kuin tilanteen taustalla on ylivelkaantumiseen liittyviä ongelmia, keskeisenä ehkäisevänä palveluna on talous- ja velkaneuvonta.

Oikeusministeriö tukee toimenpiteitä, joilla parannetaan mahdollisuuksia edunvalvojien sähköiseen asiointiin, samoin kuin teknologian hyödyntämistä mahdollisuuksien mukaan edunvalvojien valvonnassa. Nämä teemat ovat parhaillaan keskustelujen kohteena oikeusministeriön, Digi- ja väestötietoviraston sekä valtiovarainministeriön välisessä kiinteässä yhteistyössä. Myös mahdollisuus edunvalvontavaltuutuksen tekemiseen sähköisessä asiointipalvelussa on keskusteluissa esillä. Pohdittavana on, missä määrin teknologiaa voidaan hyödyntää jo olemassa olevan lainsäädännön puitteissa ja miltä osin erilaisen teknologian hyödyntämisessä edellytetään lainsäädäntömuutoksia.

Ulosottotoimi

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri kannattaa sitä, että yhtenä toimena oikeudenkäyntikulujen ja –kuluriskin pienentämiseksi pohditaan suoraan ulosottokelpoisten saatavien alan laajentamista. Suomen kihlakunnanvoudit pitää tarpeellisena selonteon ehdotusta lainsäädännöllisten ja ulosottomaksuihin perustuvien maksupoliittisten mahdollisuuksien selvittämistä ulosottoasioiden aiheettoman tiuhan kiertonopeuden hillitsemiseksi ja ulosottoasioiden passiivirekisteröinnin houkuttavuuden lisäämiseksi. Suomen kihlakunnanvoudit pitää perusteltuna selvittää Ulosottolaitoksen toimipaikkaverkoston ja puhelinpalveluvalmiuksien kehittämistä. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen mukaan Ulosottolaitoksen toimipaikkaverkostoa ja puhelinpalveluvalmiuksia arvioitaessa on syytä erityisesti kiinnittää huomiota siihen, että velallisilla on jatkossakin mahdollisuus kääntyä myös suoraan asioitaan käsittelevän vastaavan ulosottomiehen puoleen.

Oikeusministeriö toteaa, että ulosottotoimeen liittyvät toimenpide-ehdotukset saavat lausunnonantajilta kannatusta ja niiden selvittämistä voidaan pitää perusteltuna. Lisäksi ministeriö toteaa, että ulosottolaitos on mukana valtion palvelu- ja toimipaikkaverkoston hankkeessa, jossa tavoitteena on hyödyntää yhteisiä asiakaspalvelutiloja ja tukea digitaalisten palvelujen käyttöä.

Rakenneuudistukset

Selonteon toimenpiteet sisältävät ehdotuksen valtakunnallisen oikeusapu- ja edunvalvontaviraston ja oikeushallinnon erityisviranomaiset -viraston perustamisesta. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kannattaa talous- ja velkaneuvonnan asiakkaan näkökulmasta yhden valtakunnallisen keskushallintoyksikön perustamista kuuden oikeusapu- ja edunvalvontapiirin sijaan. Keskitetty organisaatiorakenne tukisi neuvontapalveluiden tasapuolista tarjontaa sekä toiminnan yhdenmukaista ja tehokasta kehittämistä, mikä osaltaan turvaisi talous- ja velkaneuvonnan palveluiden käyttäjien yhdenvertaisuutta. Lisäksi apulaisoikeusasiamiehen lausunnossa tuodaan esiin aiempi oikeusasiamiehen lausunto siitä, että oikeushallinnon erityisviranomaisten toimiminen oikeusministeriön yhteydessä ei ole riippumattomuuden kannalta ihanteellista. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri nostaa esille oikeusapu- ja edunvalvontaviraston välttämättömyyden henkilöstön johtamisen ja palvelujen kehittämiseksi.

Ammattiliitto Pro ry kannattaa myös oikeusapu- ja edunvalvontapiirien kokoamista yhteen valtakunnalliseen virastoon, kun taas Oikeushallinnon erityisviranomaiset –virastohanke on järjestöstä ongelmallinen.

Valtakunnanvoudin kanslia nostaa esille lisäselvityksessään, että Ulosottolaitoksen rakenneuudistus vähensi henkilöstä noin 200 henkilötyövuodella ja huolimatta monista tietotekniikan uudistuksista ja muista kehittämistoimista henkilöstön määrä on tehtäviin nähden varsin niukka, mikä heijastuu työn kuormittavuuteen. Ulosottolaitos nostaa esille, että valtion fiskaaliset edut kärsivät mikäli, ulosottotoiminnalla ei ole riittäviä toimintaedellytyksiä.

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut aiemmassa lausunnossaan oikeushallinnon erityisviranomaiset -hankkeesta, että nykyinen tilanne, jossa erityisviranomaiset toimivat oikeusministeriön yhteydessä ei ole riippumattomuuden kannalta ihanteellinen. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan viraston perustaminen parantaisi ainakin periaatteellisella tasolla erityisviranomaisten itsenäisyyttä, koska viranomaiset siirtyisivät valtion organisaatiossa kauemmas poliittisesti johdetusta ministeriöstä. Riippumattomuuden kannalta uuden viraston asema itsenäisenä kirjanpitoyksikkönä näyttäisi eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan huomattavasti paremmalta kuin nykyinen tilanne. Eduskunnan oikeusasiamies toteaa uutena ehdotuksena, että erityisviranomaisten rakenteellisen itsenäisyyden ja riippumattomuuden turvaaminen suhteessa toimeenpanovaltaan onnistuisi todennäköisesti parhaiten siirtämällä ne eduskunnan yhteyteen. Edelleen oikeusasiamies toteaa, että toimivaltuuksien osittainen päällekkäisyys ei kuitenkaan puoltaisi niiden sijoittamista oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen.

Oikeusministeriö pitää erittäin tärkeänä sitä, että ministeriön yhteydessä toimivista oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä muodostettaisiin yksi valtakunnallinen virasto. Tätä puoltavat näkemykset sekä oikeuslaitoksen riippumattomuuden varmistamisesta että valtioneuvoston ja operatiivisen toiminnan roolien ja vastuiden selkeyttämisestä.

Oikeusministeriö kiinnittää huomiota siihen, että eduskunnan oikeusasiamies pitää virastouudistusta erityisvaltuutettujen itsenäisyyden ja riippumattomuuden kannalta parhaana vaihtoehtona. Oikeusministeriö toteaa, että ehdotukseen siirtää kaikki valtuutetut eduskunnan yhteyteen liittyisi paljon selvitystarpeita. Niistä yksi on se mihin eduskunnan oikeusasiamies viittaa, eli toimivaltuuksissa tulisi päällekkäisyyttä eduskunnan yhteydessä jo nyt sijaitsevan eduskunnan oikeusasiamiehen ja Ihmisoikeuskeskuksen kanssa, mistä syistä tätä vaihtoehtoa ei ole syytä kannattaa.

Oikeusministeriö on teettänyt selvityksen käräjäoikeusuudistuksen ja siihen liittyneen summaaristen riita-asioiden keskittämisen vaikutuksista. Selvitys on toimitettu lakivaliokunnalle

joulukuussa 2022. Sen mukaan vuonna 2019 toteutetun käräjäoikeusuudistuksen vaikutukset ovat toistaiseksi jääneet vähäisiksi.

Oikeusministeriö toteaa Syyttäjälaitoksen osalta, että vuonna 2019 toteutettiin rakenneuudistus, jossa Syyttäjälaitos organisoitiin yhdeksi valtakunnalliseksi virastoksi. Syyttäjälaitoksen muodostavat keskushallintoyksikkönä toimiva valtakunnansyyttäjän toimisto ja viisi syyttäjäaluetta. Rakenneuudistuksesta teetettiin virastoarviointi, joka valmistui kesällä 2021 (VM065:00/2020). Uudistuksen arvioitiin toteutuneen hyvin, joskin muutosvaihe oli vielä arviointia tehtäessä meneillään. Menettelyihin oli saatu lisää yhdenmukaisuutta ja yhteistyö valtakunnan tasolla oli lisääntynyt. Valtakunnallisen rakenteen luomia mahdollisuuksia ei kuitenkaan vielä täysimääräisesti hyödynnetty. Etenkin resursointikysymyksissä alueet näyttäytyivät vielä itsenäisinä. Tuottavuuden todettiin parantuneen viiden vuoden aikana ja valtakunnallisen rakenteen luoneen siihen hyvät edellytykset. Keskeisenä haasteena tuotiin esille syyttäjien työmäärän lisääntyminen ja pitkät käsittelyajat, jotka nähtiin haasteena rikosvastuun toteutumiselle oikeudenmukaisesti. Valtakunnallisen toiminnan ja yhtenäisten toimintamallien lisäksi kehityskohteet liittyivät johtamiseen, erikoissyyttäjien toiminnan kehittämiseen sekä sidosryhmäyhteistyöhön. Rekrytointihaasteiden vuoksi tärkeänä pidettiin myös sitä, että Syyttäjälaitoksesta luodaan positiivinen kuva haluttuna työpaikkana.

Oikeusministeriö toteaa, että Ulosottolaitoksen rakenneuudistushankkeen toimeenpanovaiheessa ei ole miltään osin tapahtunut merkittävää notkahdusta toiminnan tai tuloksellisuuden tasossa. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan rakenneuudistus on edennyt oikeasuuntaisesti ja joiltain osin on jo päästy tavoitellulle tasolle. Tarkastelujakson lyhyyden vuoksi ei voida kuitenkaan vielä antaa kokonaisarviota hankkeen onnistumisesta. Muun muassa keskeneräiset virkaehtosopimusneuvottelut ja Ulosottolaitoksen taloudellinen tilanne aiheuttavat riskejä hankkeen tavoitteiden toteuttamiselle. Viraston henkilökunnan työhyvinvointi on rasittunut pitkän rakenneuudistuksen valmistelujakson aikana sekä ulkoisten tekijöiden, kuten pandemian ja siihen liittyvien seikkojen takia. Valtiovarainministeriö toteuttaa yhdessä oikeusministeriön kanssa vuoden 2023 aikana virastoarvioinnin, jonka tavoitteena on ulosottotoimen rakenneuudistushankkeen toteutuksen, uudistukselle asetettujen tavoitteiden toteutumisen ja tuloksellisuuden kehityksen ulkopuolinen kokonaisarviointi sekä keskeisten kehityskohteiden tunnistaminen.

Tuomioistuinvirasto perustettiin vuonna 2020 huolehtimaan tuomioistuinten keskushallintotehtävistä. Myös Tuomioistuinviraston toiminnasta tehdään edellä mainittu virastoarviointi vuoden 2023 aikana.

Poimintoja lausunnoissa nousseista muista asioista

- Ammattiliitto Pro ry nostaa esille lainsäädännön jälkiarviointijärjestelmän tarpeellisuuden ja kiirehtii sen käyttöönottoa. Järjestö nostaa esille myös sen, että lainsäädännön valmisteluun ja kuulemiseen liittyy nykyisin ongelmia. Esimerkiksi lausuntokierroksen merkitys lyhenee kiireellisissä esityksissä.

- Suomen Asianajajaliitto katsoo, että selonteossa olisi tullut tarkastella asianajajalaitoksen tilaa sekä ottaa kantaa asianajajista annetun lain (496/1958) kokonaisuudistuksen tarpeeseen.

- Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa omista käsittelyajoistaan, että vuonna 2021 jaostossa tai täysistunnossa käsiteltyjen ratkaisujen keskimääräinen käsittelyaika oli 363 päivää, oikaisuvaatimusmenettelyssä 196 päivää ja puheenjohtajan päätöksellä ratkaistuissa asioissa 246 päivää.

- Kuluttajariitalauta kun tuo lausunnossaan esille, että selonteossa on todettu virheellisesti lautakunnan toimintamenojen määrä ja lautakunnan mukaan vuoden 2021 toimintamenomäärärahat olivat 2,6 milj. euroa. Oikeusministeriö toteaa, että selonteossa esitetty 3 milj. euron budjettiin sisältyy lautakunnan omien toimintamäärärahojen lisäksi lautakunnan tietohallintopalveluihin ja -järjestelmiin (ORK, Valtori) sekä talous- ja henkilöstöhallintopalveluihin (Palkeet) kohdistuvat määrärahat.

Lisätiedot: osastopäällikkö Tapio Laamanen p. 0295 150 290, yksikönpäällikkö Niina Puolusmäki p. 0295 150 119, etunimi.sukunimi@gov.fi